

Różne imiona lasu

Z cyklu

„Wiadomości z Ogrodów Kórnickich”

Pojęcie lasu jest nam dobrze znane, już od najmłodszych lat. Chyba nie ma wśród nas nikogo, kto nie był w lesie. Ludzie na przestrzeni dziejów byli w różnym stopniu związani z lasem i od niego zależni, gdyż był źródłem pożywienia, budulca oraz schronieniem. W ludzkiej świadomości las jest głęboko zakorzeniony i budzi pozytywne emocje, mimo wielu niebezpieczeństw, z jakimi możemy się w nim spotkać.

Nie każdy jednak zdaje sobie sprawę z różnorodności typów lasów. Kompozycja gatunkowa drzew oraz innych organizmów leśnych w konkretnym lesie nie jest dziełem przypadku, lecz rządzi się szeregiem reguł. Głównym czynnikiem decydującym o różnorodności lasów jest żyzność gleby. Ubogie gleby zasiedlają zgoła odmienne gatunki roślin, zwierząt czy grzybów niż gleby żyzne. Drugim pod względem ważności czynnikiem różnicującym lasy jest wilgotność. Kombinacje tych dwóch czynników tworzą warunki, w których występują konkretne typy lasów. Najogólniej mówiąc, mamy lasy ubogie-suche, ubogie-wilgotne oraz żyzne-suche, a także żyzne-wilgotne. Poniżej przedstawiam przykłady zbiorowisk leśnych związanych z określoną kombinacją warunków siedliskowych.

Siedliska ubogie i suche w naszych okolicach zajmuje zbiorowisko pod fachową nazwą suboceanicznego boru sosnowego świeżego. Zajmuje on górne partie połodowcowych wydmy obecnych również na terenie gminy Kórnik. Dominującym drzewem jest sosna pospolita, jako nieliczna domieszka może występować brzoza brodawkowata (fot. 1). W warstwie krzewów można spotkać jarzębinę pospolitą czy jałowca pospolitego. Warstwa runa jest uboga w gatunki, więc w takich borach stąpamy głównie po mchach, takich jak: rokitnik pospolity czy widłoząb miotlasty oraz typowa dla boru bielista siwa – gatunek objęty częściową ochroną.

W podobnie skąpych warunkach żyznościowych, lecz przy dostatku wody, występuje bór bagienny. Drzewostan tworzą głównie sosny pospolite, które w tym jałowym siedlisku i przy wysokim poziomie wody, utrudniającym oddychanie korzeni, są w stanie w ciągu swojego życia osiągnąć tylko kilka metrów wysokości. Takie rachityczne sosny rosną w luźnym zwarcu i przypominają drzewka bonsai – są określane mianem formy torfowej (łac. *turfosa*). Obok sosny, w domieszce może występować brzoza omszona. Tutaj również dużą rolę odgrywają mszaki, są to jednak

Fot. 1. Suboceaniczny bór sosnowy porastający śródlądową wydmy

Fot. 2. Kilkudziesięcioletnie sosny porastające torfowisko

Fot. 3. Runo lasu grądowego w połowie kwietnia

Fot. 4. Zalany wodą ols z kępami olszy czarnej ponad poziomem wody

gatunki z rodzaju torfowiec. Mchy te zdolne są w swoich komórkach gromadzić duże ilości wody, a silne uwilgotnienie sprawia, że obumarte torfowce nie rozkładają się, lecz zamieniają w torf (fot. 2).

Siedliska żyzne najczęściej porastają lasy zwane łąkami. Występujące w Wielkopolsce łąki środkowoeuropejskie budują głównie dęby i graby, licznie występują także: lipa drobnolistna oraz klony – jawor, zwyczajny i polny. Runo charakteryzuje się występowaniem tzw. aspektu wiosennego – grupy roślin tzw. geofitów wiosennych, które masowo rosną, kwitną i owocują zanim na drzewach w pełni rozwiną się liście. Rośliny te, większą część roku, kiedy panują niesprzyjające dla nich warunki (silne ocienienie lub niskie temperatury), spędzają w formie podziemnych bulw, cebul lub kłączy. W lesie łąkowym około połowy kwietnia możemy obserwować masowo kwitnące zawilce gajowe, kokorycze puste czy ziarnopłony wiosenne (fot. 3).

Nadmiar wody w glebie jest dla roślin czynnikiem stresującym. Korzenie roślin potrzebują tlenu, aby oddychać, więc stałe uwodnienie gleby uniemożliwia efektywną wymianę gazową. Drzewa przystosowane do siedlisk żyznych i wilgotnych to olsze. Spotykana na nizinach olsza czarna radzi sobie z niedoborem tlenu w glebie dzięki obecności gąbczastej tkanki w korzeniach oraz korzeniom, które wynoszą karpę ponad poziom gruntu. Ponadto gatunek ten żyje w symbiozie z bakteriami – promieniowcami zdolnymi wiązać atmosferyczny azot. Tworzone przez olsze zbiorowiska nazywane są olsami lub łęgami olszowymi. W lasach tych woda może występować na powierzchni przez kilka miesięcy, a charakterystyczny wygląd nadają wyniesione ponad poziom wody, stożkowate kępy olszy (fot. 4).

To jedynie kilka przykładów spośród 36 zespołów (typów) zbiorowisk leśnych występujących w Wielkopolsce. Obok czynników siedliskowych, w ostatnim stuleciu to działalność człowieka odgrywa istotną rolę w kształtowaniu lasów. Najczęstszym efektem działalności człowieka jest szerokie wprowadzenie sosny pospolitej – gatunku o dużym znaczeniu gospodarczym i relatywnie szybko rosnącym na siedliskach wielogatunkowych lasów liściastych. W naszych okolicach bardzo często spotkamy właśnie nasadzenia sosnowe, określane mianem leśnych zbiorowisk zastępczych, które zastąpiły naturalne zbiorowiska leśne. Kolejnym widocznym problemem jest obniżenie poziomu wód gruntowych w wyniku melioracji odwadniających. Warto jednak zauważyć, iż w ostatnich dziesięcioleciach podejmowane są wyteżone wysiłki służące ochronie różnorodności biologicznej, a produkcja drewna nie jest już naczelną rolą lasu.

♦ Mateusz Rawlik
Instytut Dendrologii PAN